

УДК 349.3

Є. Ю. СОБОЛЬ,

кандидат юридичних наук,

декан юридичного факультету

Кіровоградського інституту розвитку людини «Україна»

РЕАБІЛІТАЦІЙНІ ЗАХОДИ ЩОДО ІНВАЛІДІВ В УКРАЇНІ: ПРАВОВИЙ ПІДХІД

На підставі аналізу норм чинного вітчизняного законодавства визначено систему реабілітаційних заходів в Україні щодо осіб з обмеженими функціональними можливостями. Запропоновано групи принципів, на яких базується реабілітаційна діяльність.

Соціальна адаптація є закономірним та обов'язковим явищем, адже всі члени суспільства мають бути відносно рівними у своїй ідейно-мотиваційній складовій співіснування. Індивіди набувають статусу соціального об'єкта як у силу особистісних психологічно-інтелектуальних якостей, так і за допомогою соціуму, тобто сімейного та громадського виховання, освіти, трудової діяльності тощо. Разом із тим, люди з інвалідністю вкрай важко адаптуються та не можуть самостійно пройти етапи соціалізації, відновити чи покращити здоров'я, на належному рівні забезпечити себе матеріально тощо. У даному випадку потрібна ґрунтовна і систематична підтримка з боку держави за рахунок соціальної допомоги та здійснення реабілітації інвалідів.

У зв'язку з багатогранністю питання реабілітації інвалідів, як і питання про інвалідність, вони стали предметом розгляду вітчизняних і зарубіжних фахівців різної спрямованості, наприклад у галузі юриспруденції, економіки, медицини, соціології, психології тощо. Серед робіт даної тематики слід виокремити праці таких науковців, як М. М. Айшервуд, Я. І. Безугла, С. А. Белечева, Т. З. Гарасимів, Л. П. Гришина, І. О. Гуменюк, В. В. Жернаков, Д. І. Лаврова, Є. С. Лібман, Н. М. Стаховська, Б. С. Сличинський, Є. І. Холостова тощо.

Метою статті є аналіз норм чинного вітчизняного законодавства для визначення системи реабілітаційних заходів в Україні щодо інвалідів та основних принципів, на яких базується остання.

Визначення поняття реабілітації (від. лат. *rehabilitacio* – відновлення) інвалідів у розвинутих демократичних країнах почало формуватися паралельно із усвідомленням необхідності захисту прав і свобод даної категорії осіб. Проте, незважаючи на широке використання терміна «реабілітація», до сьогодні немає єдиної точки зору щодо цілей та завдань реабілітацій-

них заходів. Зокрема, у другому звіті Всесвітньої організації охорони здоров'я щодо реабілітації (1969 р.) нею названо поєднання і скоординоване використання медичних, соціальних, просвітницьких і професійних заходів, включно із навчанням чи перенавчанням інвалідів, для досягнення реабілітантами по можливості найбільш високого рівня функціональної активності. Натомість у резолюції ІХ Народи міністрів охорони здоров'я соціалістичних країн (м. Прага, 1967 р.) реабілітацію визначено як систему державних, соціально-економічних, медичних, професійних, педагогічних, психологічних та інших заходів, спрямованих на запобігання розвитку патологічних процесів, що призводять до тимчасової чи стійкої втрати працездатності, на ефективне і раннє повернення інвалідів у суспільство і до суспільно корисної праці [1, с. 247–248].

Крім того, у тексті міжнародно-правових актів ми знаходимо твердження про те, що реабілітація – це процес, який має на меті допомогти інвалідам досягти оптимального фізичного, інтелектуального, психічного і соціального рівня діяльності та підтримувати його, надавши тим самим засоби для зміни їхнього життя. Він включає в себе широке коло заходів від початкової та більш загальної реабілітації до цілеспрямованої діяльності, наприклад відновлення професійної працездатності [2]; ефективні і належні заходи для того, щоб надати інвалідам можливість для досягнення й збереження максимальної незалежності, повних фізичних, розумових, соціальних і професійних здібностей, а також повного включення й залучення до всіх аспектів життя [3].

Таким чином, можна констатувати, що загалом реабілітацію осіб з обмеженими функціональними можливостями слід розглядати саме як комплексне явище, яке, на думку О. А. Синициної, виступає сукупною діяльністю щодо забезпечення відповідності психологічної,

особистісно-професійної та емоційно-вольової сфер інваліда медичним, біологічним, психологічним і соціальним умовам їх реальної життєдіяльності [4].

З вищевикладеної тези випливає, що метою реабілітаційного впливу є розвиток реабілітаційного потенціалу інваліда, який, проте, має складну структуру (соматичний, соціальний та особистісний компоненти). Його соціальний та особистісний складники обумовлюються характером взаємодії особи і суспільства, а тому необхідно виділяти два напрямки реабілітаційного впливу. Одна частина реабілітаційних послуг спрямована безпосередньо до інваліда з метою відновлення та компенсації порушень з боку структур і функцій організму, підвищення його активності під час виконання певних завдань чи дій, подолання труднощів і бар'єрів (фізичних, психологічних) при включенні в різні життєві ситуації. Друга частина – спрямована до людей, які оточують інваліда, напряду чи опосередковано взаємодіють з ним, формують умови, що сприяють чи перешкоджають реалізації його потенційних можливостей [5, с. 33].

Указаний підхід значною мірою відображено у вітчизняному законодавстві. Так, Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» [6] визначає, що реабілітація інвалідів – це система медичних, психологічних, педагогічних, фізичних, професійних, трудових, фізкультурно-спортивних, соціально-побутових заходів, спрямованих на надання особам допомоги у відновленні та компенсації порушених або втрачених функцій організму для досягнення і підтримання соціальної та матеріальної незалежності, трудової адаптації та інтеграції в суспільство, а також забезпечення інвалідів технічними та іншими засобами реабілітації і виробами медичного призначення.

Більше того, проведений аналіз норм чинного вітчизняного законодавства дозволяє визначити систему реабілітаційних заходів інвалідів, здійснюваних в Україні (заходи грошового характеру; заходи медичного та соціально-обслуговуючого характеру). На нашу думку, реабілітаційні заходи інвалідів необхідно сприймати в широкому розумінні, тобто логічно поєднуючи елементи соціальної допомоги та індивідуальних програм реабілітації. Лише за таких умов особи з інвалідністю набудуть повноцінної соціальної інтегрованості та повної матеріальної незалежності.

І. Реабілітаційні заходи щодо інвалідів грошового характеру [7–13].

1. Пенсії: а) трудові пенсії (внаслідок трудового каліцтва; професійного захворювання);

б) пенсії внаслідок загального захворювання (у тому числі каліцтва, не пов'язаного з роботою; інвалідності з дитинства); в) пенсії особам, які стали інвалідами при виконанні громадянського обов'язку; г) пенсії по інвалідності особам, які навчаються; ґ) пенсії по інвалідності військовослужбовцям, особам начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ; д) пенсії по інвалідності особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи; е) пенсії по інвалідності особам, які необґрунтовано зазнали політичних репресій і згодом були реабілітовані; є) пенсії по інвалідності державним службовцям.

2. Державні соціальні допомоги: а) інвалідам, які не мають права на пенсію; б) інвалідам з дитинства і дітям-інвалідам віком до 18 років; в) адресна допомога (інвалідам війни та учасникам бойових дій, малозабезпеченим тощо); г) одноразові матеріальні допомоги (у разі тривалої хвороби, смерті близьких родичів та інших особливих обставин).

3. Грошові компенсації: а) на мастильно-паливні матеріали; ремонт і технічне обслуговування автомобілів; б) транспортне обслуговування; в) вартості санаторно-курортного лікування; в) за ненадання чи самостійне придбання засобу або послуги реабілітації, передбачених індивідуальною програмою реабілітації інвалідів.

4. Пільги: а) безплатне або пільгове (50 %) придбання лікарських засобів; б) забезпечення санаторно-курортними путівками за наявності медичних показань; в) позачергове встановлення квартирного телефону; г) 50-відсоткову знижку вартості проїзду на внутрішніх лініях (маршрутах) повітряного, залізничного, річкового та автомобільного транспорту; д) безплатний проїзд у пасажирському міському транспорті; е) низка додаткових пільг для ветеранів війни, учасників бойових дій та окремих категорій інвалідів (одержання позики на будівництво, знижка плати за користування житлом, позачергове забезпечення житлом осіб, які потребують поліпшення житлових умов тощо); є) інші пільги за рахунок коштів місцевих бюджетів.

5. Гуманітарна та благодійницька допомоги: а) одноразові та систематичні допомоги у грошовій формі; б) допомоги в натуральній формі для громадських організацій інвалідів і реабілітаційних установ для інвалідів та дітей-інвалідів (предмети соціального призначення та реабілітації інвалідів, медико-соціальне обладнання та оснащення, аудіо- та відеотехніка, призначена відповідно для сліпих і глухих,

аудіо- та відеокасети з навчальними, соціальними, реабілітаційними програмами, інформацією з фізичної культури та спорту інвалідів тощо); в) забезпечення інвалідів автомобілями, визнаними гуманітарною допомогою.

II. Реабілітаційні заходи щодо інвалідів медичного та соціально-обслуговуючого характеру [14–16].

1. Соціально-обслуговування: а) соціально-побутові послуги (забезпечення продуктами харчування, транспортними послугами, здійснення соціально-побутового патронажу, соціально-побутової адаптації тощо); б) психологічні послуги (надання консультацій з питань психічного здоров'я та поліпшення відносин з оточуючим соціальним середовищем, застосування психодіагностики тощо); в) соціально-педагогічні послуги (організація індивідуального навчального, виховного та корекційного процесів, спортивно-оздоровчої діяльності тощо); г) соціально-медичні послуги (підтримка та охорона здоров'я, здійснення профілактичних, лікувально-оздоровчих заходів тощо); ґ) соціально-економічні послуги (надання натуральної чи грошової допомоги тощо); д) юридичні послуги (надання консультацій з питань чинного законодавства, здійснення захисту прав та інтересів тощо); е) інформаційні послуги (надання довідкових, просвітницьких, рекламно-пропагандистських послуг тощо); є) послуги з працевлаштування (пошук підходящої роботи, сприяння у працевлаштуванні та соціальне супроводження працевлаштованої особи); ж) інші соціальні послуги.

2. Послуги з реабілітації: а) медична реабілітація (відновна терапія, реконструктивна хірургія, профілактичні заходи, санаторно-курортне лікування); б) психолого-педагогічна реабілітація (консультування, психолого-педагогічна діагностика тощо; освітні послуги); в) фізична реабілітація (консультування, ерготерапія, лікувальна фізкультура); г) професійна реабілітація (професійна орієнтація, професійний відбір, професійна підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації, професійна освіта); ґ) трудова реабілітація (пристосування та створення робочого місця з урахуванням безпеки та особливих потреб інваліда, раціональне працевлаштування); д) фізкультурно-спортивна реабілітація (навчання заняттям з фізичної культури, оздоровлення у таборах фізкультурно-спортивної реабілітації інвалідів, навчально-тренувальні заняття з фізичної культури і спорту, заняття спортом); е) соціальна та побутова реабілітація (пристосування меблів, встановлення обладнання для адаптації житлових

приміщень, навчання основних соціальних навичок, соціально-побутовий патронаж, працетерапія); є) забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації (протезно-ортопедичні вироби; спеціальні засоби для самообслуговування та догляду; засоби для пересування; допоміжні засоби для особистої рухомості, переміщення та підйому; меблі та оснащення; спеціальні засоби для орієнтування, спілкування та обміну інформацією).

Відповідно до Закону України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» реабілітаційні заходи здійснюються в спеціальних реабілітаційних установах для інвалідів: 1) реабілітаційні установи для інвалідів; 2) спеціальні та санаторні будинки дитини та дошкільні навчальні заклади; 3) спеціальні загальноосвітні школи (школи-інтернати); 4) навчальні заклади системи органів праці та соціального захисту населення; 5) установи соціального обслуговування інвалідів; 6) санаторно-курортні установи. Разом із тим, реабілітаційні установи залежно від змісту реабілітаційних заходів, які вони здійснюють, можна поділити на такі типи: 1) установи медичної реабілітації; 2) установи медико-соціальної реабілітації; 3) установи соціальної реабілітації; 4) установи психолого-педагогічної реабілітації; 5) установи фізичної реабілітації; 6) установи професійної реабілітації; 7) установи трудової реабілітації; 8) установи фізкультурно-спортивної реабілітації.

За офіційними даними Департаменту соціального захисту інвалідів Міністерства соціальної політики України, на 1 січня 2012 р. в Україні нараховувалося 405 реабілітаційних установ державної та недержавної форми власності, у тому числі 224 – Міністерства соціальної політики України; 52 – Міністерства охорони здоров'я України; 33 – Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України; 8 – Міністерства оборони України; 88 – недержавні установи [17, с. 6–10].

Крім того, як правильно зазначає А. В. Іванов, система реабілітації інвалідів, окрім спеціальних реабілітаційних установ, включає низку елементів – інвалідів, персонал, фінансові ресурси, норми права, оточення інвалідів (передусім сім'ю), реабілітаційні послуги, засоби реабілітації, інновації тощо [18, с. 9].

Загалом можна виокремити три рівні реабілітації інвалідів: 1) індивідуальний – стосовно конкретного інваліда з урахуванням його потреб у реабілітації; 2) процесуально-технологічний рівень, на якому відбувається реабілітація контингенту інвалідів в установах різних відомств; 3) державно-регіональний рівень, на

якому здійснюється взаємозв'язок системи реабілітації з суспільством у цілому, іншими системами соціальної сфери, загальне керівництво системою реабілітації інвалідів, розподіл ресурсів, вибір стратегії розвитку реабілітації тощо [19, с. 126].

Водночас необхідно погодитися з Л. Б. Люндквістом та В. В. Бурлакою в тому, що часто реальний реабілітаційний процес має певну вузьку спрямованість. Пов'язано це з тим, що, поперше, спеціалізація центру реабілітації залежить від історії його створення та розвитку, інших багатьох чинників (відомчої підпорядкованості, соціального замовлення в регіоні, джерел фінансування тощо). По-друге, обсяг і спрямованість відповідних реабілітаційних заходів прямо залежить від потреби особи та виду компетентно рекомендованого виду реабілітації [20, с. 19].

Так, згідно з Порядком надання інвалідам та дітям-інвалідам реабілітаційних послуг, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 31 січня 2007 р. № 80 [21] реабілітаційні послуги надаються інваліду або дитині-інваліду відповідно до індивідуальної програми реабілітації – комплексу оптимальних видів, форм, обсягів, строків реабілітаційних заходів з визначенням порядку, місця їх проведення, спрямованих на відновлення та компенсацію порушених або втрачених функцій організму і здібностей інваліда та дитини-інваліда [22].

Для надання послуг у реабілітаційній установі інваліду (законному представнику інваліда) необхідно звернутися з відповідною заявою та документами до управління праці та соці-

ального захисту населення, де зареєстровано місце проживання інваліда. Після цього компетентний державний орган розглядає протягом 10-ти днів заяву про надання послуг, повідомляє заявника про прийняте рішення та надсилає заяву разом із документами до реабілітаційної установи за місцем проживання інваліда.

По закінченні курсу реабілітації реабілітаційна установа видає заявнику документ, у якому зазначаються назва та реквізити такої установи, прізвище, ім'я та по батькові інваліда або дитини-інваліда, перелік та обсяг наданих йому послуг, результати реабілітації і подальші рекомендації.

З вищевикладеного можна зробити **висновок**, що комплекс реабілітаційних заходів щодо інвалідів включає в себе: 1) медичну реабілітацію (медична, фізична, фізкультурно-спортивна реабілітації); 2) психологічну реабілітацію (психологічна, психолого-педагогічна реабілітації); 3) соціальну реабілітацію (соціальна реабілітація); 4) трудову реабілітацію (трудова, професійна реабілітації). Крім того, на нашу думку, реабілітаційна діяльність побудована на певних принципах, які можна поділити на групи виходячи з їх змістовного наповнення: 1) принципи, що забезпечують основоположні права та свободи людини і громадянина; 2) принципи, спрямовані на забезпечення соціально-психологічної інтегрованості індивіда; 3) принципи щодо забезпечення прозорості реабілітаційного процесу; 4) принципи медичного характеру, в тому числі щодо конфіденційності інформації про хворого; 5) принципи, що забезпечують фінансовий аспект реабілітації.

Список використаної літератури

1. Комплексная профилактика заболеваний и реабилитация больных и инвалидов : учеб. пособие // под ред. С. П. Евсеева. – 2-ое изд., стереотип. – М : Сов. спорт, 2004. – 320 с.
2. Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів [Електронний ресурс] : затв. резолюцією 48/96 Генеральної Асамблеї ООН від 20 груд. 1993 р. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_306/page.
3. Конвенція про права інвалідів від 13 груд. 2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71.
4. Синицина Е. А. Психолого-акмеологические особенности комплексной реабилитации инвалидов : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.03 / Синицина Елена Анатольевна. – Калуга, 2003. – 201 с.
5. Модель комплексной реабилитации инвалидов в Российской Федерации : науч.-практ. рук. / под ред. А. Е. Лысенко. – М. : ВМВ Mott MacDonald/Care/AStri, 2009. – 370 с.
6. Про реабілітацію інвалідів в Україні : закон України від 6 жовт. 2005 р. № 2961-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 2–3. – Ст. 36.
7. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : закон України від 9 лип. 2003 р. № 1058-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 49–51. – Ст. 376.
8. Про пенсійне забезпечення : закон України від 5 листоп. 1991 р. № 1788-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 3. – Ст. 10.
9. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб : закон України від 9 квіт. 1992 р. № 2262-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 29. – Ст. 399.
10. Про державну службу : закон України від 16 груд. 1993 р. № 3723-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 52. – Ст. 490.
11. Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам : закон України від 16 листоп. 2000 р. № 2109-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 1. – Ст. 2.

12. Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам : закон України від 18 трав. 2004 р. № 1727-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – №№ 33–34. – Ст. 404.
13. Про благодійництво та благодійні організації : закон України від 16 верес. 1997 р. № 531/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 46. – Ст. 292.
14. Про соціальні послуги : закон України від 19 черв. 2003 р. № 966-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 45. – Ст. 358.
15. Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні : закон України від 21 берез. 1991 р. № 875-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 21. – Ст. 252.
16. Про затвердження Державної типової програми реабілітації інвалідів [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від 8 груд. 2006 р. № 1686. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1686-2006-%D0%BF>.
17. Реабілітація та зайнятість інвалідів : аналіт. матеріали. – К. : Мінсоцполітики України, 2011. – 86 с.
18. Иванов А. В. Инновационные процессы в системе реабилитации инвалидов : автореф. дис. ... канд. социол. наук : 22.00.04 / Иванов Артем Валентинович. – М., 2010. – 22 с.
19. Чічань М. В. Правове регулювання соціального захисту інвалідів в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Чічань Марія Валеріївна. – Х., 2009. – 176 с.
20. Вступ до абілітації та реабілітації дітей з обмеженнями життєдіяльності : навч.-метод. посіб. – К. : ГЕРБ, 2007. – 288 с.
21. Про затвердження Порядку надання інвалідам та дітям-інвалідам реабілітаційних послуг [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від 31 січ. 2007 р. № 80. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80-2007-%D0%BF>.
22. Про затвердження Положення про індивідуальну програму реабілітації інваліда [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від 23 трав. 2007 р. № 757. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/757-2007-%D0%BF>.

Надійшла до редколегії 17.09.2012

СОБОЛЬ Е. Ю. РЕАБИЛИТАЦИОННЫЕ МЕРОПРИЯТИЯ ОТНОСИТЕЛЬНО ИНВАЛИДОВ В УКРАИНЕ: ПРАВОВОЙ ПОДХОД

На основании анализа норм действующего отечественного законодательства определена система реабилитационных мероприятий в Украине относительно лиц с ограниченными функциональными возможностями. Предложены группы принципов, на которых базируется реабилитационная деятельность.

SOBOL Y. REHABILITATION MEASURES FOR DISABLED IN UKRAINE: LEGAL APPROACH

On the basis of analysis of norms of current home legislation the system of rehabilitation measures is certain in Ukraine in relation to persons with the limited functional possibilities. The groups of principles, on that rehabilitation activity is based, are offered.

УДК 349.2:331.105.44

М. В. ТОКАРЄВА,

аспірант

Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

РОЛЬ ПРОФЕСІЙНИХ СПІЛОК В УКРАЇНІ ЯК СОЦІАЛЬНІЙ І ПРАВОВІЙ ДЕРЖАВІ

Досліджено питання ролі професійних спілок у регулюванні трудових відносин в умовах соціальної і правової держави. Встановлено, що, окрім основного свого покликання – здійснення представництва та захисту трудових, соціально-економічних прав та інтересів працівників, дані громадські організації підтримують стабільність виробництва; контролюють державні органи у прийнятті рішень в сфері праці; сприяють забезпеченню рівноваги у економічному, політичному та соціальному житті суспільства.

Можливість створення громадських організацій гарантована ст. 36 Конституції України [1]. Держава надає таке право громадянам з метою здійснення і захисту ними своїх прав і свобод

та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів.

Відповідно до Закону України «Про громадські об'єднання» громадським об'єднанням